

TÜRK ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ SİSTEMİNİN ÖNEMLİ BELGELERİ: KAMU KESİMİ TOPLU İŞ SÖZLEŞMELERİ ÇERÇEVE ANLAŞMA PROTOKOLLERİ 1990 YILI ANLAŞMA PROTOKOLÜ

DR. NACİ ÖNSAL*

1989 yılında kamu yönetimi, kamu kesimi toplu iş sözleşmelerini ortak bir disiplin içinde yürütmek amacıyla, "Koordinasyon Kurulu" ismi verilen bir kurul oluşturdu. Kamu kurum ve kuruluşları, bu kurulun onayını almadan toplu iş sözleşmelerini bağtlayamıyorlardı. Buna karşılık, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu da (TÜRK-İŞ) kendi bünyesinde bir komisyon oluşturdu. 1989 yılı kamu kesimi toplu iş sözleşmeleri görüşmeleri, taraflar arasında gerilimli bir havada başladı. Bahar aylarında işçiler, alışılmamış eylem türleriyle Hükümeti istekleri doğrultusunda zorladılar. SEKA ve DEMİRÇELİK işletmelerinde, uzun süre devam eden grevler yaşandı.

14 Mart 1989 tarihinde toplanan TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu'nun ardından, Genel Başkan Şevket Yılmaz, kamu kesimi toplu iş sözleşmelerini bağtlamak için isteklerini 5 madde halinde sıraladı:

1. Süresi sona eren toplu iş sözleşmelerinde yapılmış ücret zamları,

enflasyonun altında kalmışsa, aradaki fark yeni sözleşme döneminin başında ödenmeliydi. Bunun için zam oranları ile aynı döneme ait enflasyon oranlarının karşılaştırılması isteniyordu.

2. 1989-1990 yıllarını kapsayacak yeni dönem toplu iş sözleşmelerinde, gerçekleşmesi olası enflasyon oranı hesaplanacak ve bu oranda ücret zammı yapılacaktır.

3. Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) artış oranındaki emeğin payı yıllar itibarıyla ücret artışlarına eklenecekti.

4. Yapılacak ücret artışı hesaplamalarında, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) Türkiye Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları Endeksleri kullanılacak ve hesaplanma tarzında bilimsel gerçekler geçerli olacaktır.

5. Sosyal yardımların ve işkollarının kendine has özelliklerinin gerektirdiği diğer ödemeler bağımsız bir biçimde ele alınarak artırılacaktır.

TÜRK-İŞ, önceki dönem toplu iş sözleşmelerinde ücretlerin (almış oldukları ücret zamlarına rağmen) fiyat artışlarının gerisinde kaldığını

*Türk-İş Genel Sekreter Yardımcısı

belirlemişti. Birinci talebinde geçmiş döneme ait alacaklarının yeni dönemin başında karşılanmasını istiyordu. İkinci talebinde, yeni sözleşme dönemi için öngörülen enflasyon oranında zam istiyordu. Üçüncü talep de, ikinci talepteki zammın üzerine GSYH artışı oranında ikinci bir ücret zammıydı. Dördüncü talepte, "Endeks" kelimesinin çoğul olarak "Endeksler" şeklinde kullanılmış olması kafaları biraz karıştırmıştı. "Bilimsel gerçekler" ibaresi ise üst üste istenen ücret zamları oranlarının toplanmasının istenmediğini, kümüle edilmesinin istendiğini gösteriyordu. Beşinci talep ile işkolu özelliklerinden kaynaklanan ödemeler ile sosyal yardımların bir kalıba sokulmayacağı, tarafların görüşmelerine bırakılacağı anlaşılıyordu.

TÜRK-İŞ Genel Başkanı, 5 Nisan 1989 tarihli Bakanlar Kurulu Toplantısında, "Toplu sözleşme çıkmazı" denilen karmaşık bir yapının yol açtığı sorunlarla karşı karşıya olduklarını söylemiş; Bakanlar Kurulu açıklamasında ise; "Toplu sözleşme çıkmazının aşılabilmesi, işçilerimizi ve temel işçi hak ve özgürlüklerini hedef alan haksızlık ve adaletsizliklerin derhal ortadan kaldırılmasına bağlıdır" denilmişti.

Toplu iş sözleşmeleri taraflar arasındaki müzakerelerde sonuçlanmadı. Uyuşmazlıkların sayısı artıyordu. TÜRK-İŞ, işi Başbakanla bitirmek istiyordu. İstek gerçekleşti. Başbakanlık konutunda gece yarısı yapılan müzakereler çok yoğundu. Metal İşverenleri Sendikası (MESS) başkanlığı da yapmış olan Başbakan Turgut Özal, çetin bir müzakereciydi ama sabaha karşı yorulmuştu. Bunu anlayan sen-

dikacılar yükleniyorlardı. Yakalanan anlaşma zemini kaybolabilirdi. Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası Genel Sekreteri, "Görüşmeler tamamlandı" dedi. İşçi liderleri de durumu kavradılar, 18 Mayıs 1989 tarihinde anlaşma sağlandı.

20 Temmuz 1989 günü yapılan Başkanlar Kurulu toplantısında Şevket Yılmaz, "Hatırlanacağı gibi, Kurulumuz son olarak 17 Mayıs 1989'da olağanüstü toplanmış ve kamu kesiminde çalışan yaklaşık 600 bin işçimiz ile ilgili toplu pazarlık sonuçlarını gözden geçirerek, işçi görüşünü saptamıştı. Bilindiği gibi, toplu iş sözleşmeleri Yönetim Kurulumuzun, toplu pazarlığı koordine etmekle görevli Komisyonumuzun ve Başkanlar Kurulumuzun oybirliği ile aldığı kararlar istikametinde birlikte bağlanmış bulunmaktadır" diyordu.

1989 yılı ücret zamları altı aylık olarak belirlendi. Birinci altı ay için %80 oranında zam yapıldı, üzerine seyyanen 10 bin lira ilave edildi. İkinci altı ay zammı %40 oldu, üzerine seyyanen 70 bin lira ilave edildi. İkinci yılın ücret zamları birinci altı ay için %25, ikinci altı ay için %20 olarak belirlendi. Ayrıca, sözleşmelerin birinci yılı enflasyonun %60'ı aşması halinde, aşan kısmın ikinci yılın birinci altı ay zammına ilave edileceği karara bağlandı.

TÜRK-İŞ, 1990 yılı kamu kesimi toplu iş sözleşmelerinin birlikte bağlanması kararı aldı. 1989 yılında kurulan Komisyon "Koordinasyon Kurulu" adını aldı. Kurulun, TÜRK-İŞ Genel Merkezinde her hafta toplanması kararlaştırıldı. TÜRK-İŞ kayıtlarına göre, 1990 yılında 623 bin 758 işçi için toplu

iş sözleşmesi yapılacaktır. Bu işçilerin 268 bini kamu kesimindeki işçilerdi.

1989 yılı sonunda enflasyon %68,8 olarak gerçekleşti. Anlaşma koşullarına uygun olarak, 1 Ocak 1989 tarihinden geçerli olan toplu iş sözleşmelerinin ikinci yıl zammı %8,8 ilavesiyle ödenecekti. Öyle de oldu. Yürürlük başlangıcı 1989 yılında olan toplu iş sözleşmelerinin büyük bölümü 1 Mart 1989 tarihinde başlamıştı. Enflasyon farkının Mart ayında %8,8'den düşük çıkacağı da anlaşılmıştı. 13 Mart 1990 tarihinde Başbakan Yıldırım Akbulut ile yapılan toplantıda TÜRK-İŞ, yürürlük başlangıcı 1989 yılı içinde olan tüm toplu iş sözleşmelerine enflasyon farkının %8,8 olarak uygulanmasını istedi ve bu isteğini kabul ettirdi. Ayrıca, 1989 yılında başlayan bu toplu iş sözleşmelerinin ikinci yılında enflasyonun %45'i aşması halinde, aşan kısmın 1991 yılında yeniden bağitlanacak toplu iş sözleşmelerinde dikkate alınması da kararlaştırıldı.

12 Haziran 1990 tarihinde ikinci çerçeve anlaşma yapıldı ve protokolü imzalandı. Protokol üç sayfadan ibaretti. İkinci sayfanın sonu Orhan Balta (Tekgıda-İş Sendikası Genel Başkanı), Mustafa Başoğlu (Sağlık-İş Sendikası Genel Başkanı), Mehmet Bamyacı (T.Yol-İş Sendikası Genel Sekreteri), Sabri Özdeş (Tarım-İş Sendikası Genel Başkanı), Ziya Ustaoglu (Koop-İş Sendikası Genel Eğitim ve Teşkilatlanma Sekreteri), Bahattin Sak (Tezkoop-İş Sendikası Genel Mali Sekreteri) ile Kamu İşveren Sendikaları Genel Sekreterleri, Av. Metin Yılmaz (Türk Kamu Sen Genel Sekreteri), Rahmi Cibiroğlu (TÜHİS Genel Sekreteri), Naci Önsal

(Kamu-İş Genel Sekreteri) tarafından imzalanmış; üçüncü sayfası ise Devlet Bakanı Cemil Çiçek, TÜRK-İŞ Genel Mali Sekreteri Enver Toçoğlu, Kamu-İş Genel Sekreteri Naci Önsal imzalamışlardır.

Protokolün birinci maddesinde üç kamu işveren sendikası ile altı işçi sendikası arasında bağitlanacak 17 toplu iş sözleşmesi ismen sayılmış, protokolün ikinci sayfasının son cümlesi olarak yazılan, "İş bu protokolü I. maddede anılan toplu iş sözleşmeleri için anlaşma tutanağı kabul ederek imzalamışlardır" düzenlemesi ile de 1990 protokolü, anılan bu 17 toplu iş sözleşmesi için aynı zamanda "Anlaşma Tutanağı" niteliği kazanmıştır.

Protokolün ikinci maddesinde akçalı (parasal) konular düzenlenmiştir. II-1 ile 400 bin liranın altındaki ücretlerin 400 bin liraya çekilmesi (ücret skalası olan işyerlerinde ortalama ücret 400 bin liranın altındaysa ortalama ücret 400 bin liraya yükseltilecek uygulanacaktır), II-2 ile işçilerin işyerinde geçirdikleri her hizmet yılı için aylık ücretlerine 5 bin lira (kıdem zammı) ilave edilmesi kararlaştırılmıştır. II-3 ile ücret zamları 6 aylık süreler için belirlenmiştir. Birinci altı ay için %50 oransal zamma ilave olarak 120 bin liradır. İkinci altı ay zammı %25 oransal zamdan sonra ilave olarak 50 bin liradır. Üçüncü altı ay zammı %25, dördüncü altı ay %25'tir. II-4 ile sosyal yardımlar sözleşmenin birinci yılında her ay ödenmek üzere 100 bin lira, ikinci yılında 150 bin lira olarak belirlenmiştir.

II. maddenin birinci fıkrasında açılan parantezin kapatılmaması, üçün-

cü fıkrada "Ücret Zammı" ibaresinin bulunmaması protokol metninde göze çarpan ilk noksanlıklardır. Dördüncü fıkradan sonra düzenlenen paragrafı anlamak neredeyse olanaksızdır (tarafklar o tarihte anlamışlar ve protokolün imzasız dördüncü sayfasında düzenlenmiş "geçici madde" uygulamayı sağlamıştır). Protokolün üçüncü sayfasında daha önce bağitlanmış iki toplu iş sözleşmesi için yapılacak işlem ise Devlet Bakanının açıklamalarına bırakılmıştır.

Kamu kesimi toplu iş sözleşmeleri çerçeve anlaşma protokolleri 1991, 1993, 1995, 1997, 1999, 2001, 2003, 2005, 2007, 2009, 2011, 2013, 2015 yıllarında da yapılmıştır. Bu protokoller uzun, yorucu, gergin müzakerelerin sonunda genellikle günün ilerleyen saatlerinde yapılır. Protokolü kaleme alacak uzmanlar yoğun bir stres altındadır,

tarafklar protokolün hemen yazılıp imzalanmasını isterler, hazırlanan metin de kolayca imzalanmaz, taraflardan itirazlar ve düzeltme istekleri gelir. Uzun müzakerelere katlanan taraflar bu kadar önemli bir metnin dikkatle yazılması için bekleyemezler, taraflar iyi niyetli değilse son anda kazanımlar elde etme çabasında da bulunabilirler. Bu nedenle bu protokoller, tarafların olağan koşullarda yapmayacakları hatalar ile doludur.

Kamu Kesimi Çerçeve Anlaşma Protokolleri TÜRK-İŞ, Kamu İşveren Sendikaları ve Hükümet arasında imzalanan centilmen (iyi niyet belgeleri) anlaşmalarıdır. Bu protokollerin hukuki bir yaptırımı yoktur. Uygulamada işçi sendikaları ve kamu işveren sendikaları (birkaç istisna dışında) bu protokollere sadık kalarak toplu iş sözleşmelerini imzalamışlardır.